

УДК 339.137.2

СВЕРДАН М.М., к.е.н.

м. Київ

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЯК ОЗНАКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація: У статті проводиться теоретичне дослідження питання конкурентоспроможності національної економіки як одного з чинників забезпечення економічної безпеки. Головна увага зосереджена на механізмах функціонування економіки та засобах підвищення її конкурентоспроможності. Розглянуто основні показники оцінки конкурентоспроможності економіки.

Ключові слова: економіка, конкурентоспроможність, економічна безпека.

Аннотация: В статье проводится теоретическое исследование вопроса конкурентоспособности национальной экономики как одного из факторов обеспечения экономической безопасности. Главное внимание сосредоточено на механизмах функционирования экономики и средствах повышения ее конкурентоспособности. Рассмотрены основные показатели оценки конкурентоспособности экономики.

Ключевые слова: экономика, конкурентоспособность, экономическая безопасность.

Abstract: The article presents a theoretical study on the competitiveness of the national economy as a factor of economic security. The main attention is focused on the mechanisms of functioning of the economy and means to improve its competitiveness. The main indicators for assessing the competitiveness of the economy are showed.

Key words: economy, competitiveness, economic security.

Постановка проблеми. Основною передумовою досягнення стратегічних цілей, зміцнення політичної та економічної ролі кожної країни у світовому господарському співтоваристві є забезпечення невинного зростання її конкурентоспроможності. В сучасному світі, який стрімко глобалізується, здатність швидко адаптуватися до міжнародної системи конкуренції стає найважливішою умовою сталого й успішного розвитку кожної держави. Конкурентоспроможність є одним з базових показників ідентифікації економічної незалежності та національного економічного суверенітету кожної країни, індикатором її стійкості у контексті економічної безпеки [10; 13].

Входження національної економіки до системи світогосподарських зв'язків та відносин породжує об'єктивну необхідність істотного підвищення її конкурентоспроможності. Глобалізація економіки суттєво модифікує процеси конкуренції на світових ринках в умовах їх зростаючої лібералізації та транснаціоналізації, що робить конкурентне середовище доволі відкритим для активних дій зовнішніх ринкових суб'єктів. За таких умов уже неможливо уявляти собі результативну політику підвищення конкурентоспроможності виключно як результат політики окремо взятої країни. Ця політика все більше обумовлюється взаємодією національної економіки з різними міжнародними інституціями, а спосіб такої взаємодії визначає характер та напрями розвитку потенціалу конкурентоспроможності національної економіки.

Конкурентоспроможність національної економіки – це спроможність економічної системи забезпе-

чувати за будь-якого впливу внутрішніх та зовнішніх чинників соціально-економічну оптимальність, яка проявляється у високому суспільному ефекті. Вона характеризується з таких позицій: (1) ресурсного (технологія, наявність капіталу для інвестування, чисельність і кваліфікація людських ресурсів, наявність природних ресурсів, економіко-географічне положення країни); (2) факторного (динаміка зростання національної економіки, що є базою для зміни позицій країни на світових ринках); (3) рейтингового (інтегральне відображення стану економіки за допомогою системи макропоказників, на зразок експортного потенціалу, рівня цін, рівня життя, валових інвестицій, якості роботи державних інституцій).

Механізми посилення національної конкурентоспроможності сприяють підвищенню економічного потенціалу економіки, створюють системи захисту від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, роблять її більш стійкою, що в підсумку формує високий рівень національної економічної безпеки [11; 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних умовах все більше уваги приділяється питанням забезпечення національної економічної безпеки. Значною мірою це обумовлено специфікою функціонування економіки кожної країни в переплетеній мережі світогосподарських міжнародних відносин. Глобалізація світової економіки може одночасно справляти як позитивний, так і негативний вплив на стан національної економіки у світовій господарській системі. Одні країни спроможні отримувати від цього значні переваги, а інші, натомість, можуть зазнавати

істотних деструктивних трансформацій. Зростає рівень ризику втрати економікою стабільних економічних позицій. Водночас, посилюється загроза істотного зниження національної економічної безпеки у значних масштабах [12; 15].

Питання економічної безпеки достатньо розкриті у вітчизняних дослідженнях [1; 6; 9]. В цих роботах розкриті основні типи ризиків та загроз стабільному функціонуванню національної економіки, а також відображено стратегічні напрями та механізми збереження сталого економічного стану, його розвитку та зміцнення. Одним із таких важелів є адекватна конкурентна політика держави, яка визначає позицію національної економіки на рівні світової господарської системи.

Конкурентна політика передбачає нарощування потенціалу національної економіки, оптимізації його раціонального використання з метою досягнення високоефективних показників. Значний перелік різноманітних аспектів дії конкурентної політики у контексті всебічного забезпечення національної економічної безпеки висвітлено у науково-дослідницьких працях [5; 7; 8].

Постановка завдання. Метою пропонованого дослідження виступає аналітичний синтез впливу конкурентної політики на перспективи розвитку економіки, досягнення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки для зміцнення ресурсного потенціалу її функціонування і стійкості під впливом глобально-ринкових ризиків і загроз, що в підсумку забезпечує високий рівень її стабільної та безпеки.

Дослідження проблеми підвищення світового рейтингу економіки України вважається є актуальним, оскільки для розробки стратегії економічного розвитку країни в глобальній конкуренції, необхідно розуміти зміст та значення такої фундаментальної економічної категорії, як конкурентоспроможність.

Виклад основного матеріалу. За визначенням Європейської економічної комісії ООН, для досягнення високого рівня конкурентоспроможності країни мають виконуватися такі умови (принаймні – їх частина): (1) експортери мають зберігати та збільшувати свою частку на зовнішніх ринках; (2) на продукцію з високою доданою вартістю і сучасні технології має припадати частка експорту, що постійно зростає; (3) повинна збільшуватись середня питома вартість експорту країни.

Для характеристики конкурентоспроможності національної економіки часто використовують модель життєвого циклу факторів, яка включає: (1) стадію факторів виробництва; (2) стадію інвестицій; (3) стадію нововведень; (4) стадію нагромадження. На першій стадії джерелами конкурентоспроможності країни є фактори виробництва (дешева робоча сила та сировина, місткий споживчий ринок); домінує цінова конкуренція. На другій стадії активізується соціальна складова економічного зростання, де на перший план виходить інвестування в розвиток освіти та нових технологій, розвиток інформаційної інфраструктури. На третій стадії основним джерелом конку-

ренції є інноваційні технології. До нових конкурентних переваг можна віднести: (1) інвестиції в освіту; (2) розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій; (3) зростання витрат на НДДКР; (4) розширення доступу компаній до венчурного капіталу; (5) якість управління країною та компаніями; (6) ефективну політику залучення прямих іноземних інвестицій; (7) кількість і якість людських ресурсів, зайнятих у галузях знання.

Державне регулювання національної економіки в кінцевому підсумку спрямовано на підвищення конкурентоспроможності держави. Можна дати декілька визначень конкурентоспроможності національної економіки.

Конкурентоспроможність країни – здатність економіки однієї держави конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання національних ресурсів, підвищення продуктивності народного господарства й забезпечення на цій основі високого та постійно зростаючого рівня життя населення. Найважливіша передумова конкурентоспроможності країни – активна діяльність держави, яка визначає і здійснює стратегію конкурентоспроможності, встановлює "правила гри" ринкових відносин [2, с. 814].

Конкурентоспроможність національної економіки – економічна категорія, що характеризує здатність економічної системи забезпечувати досягнення економічними суб'єктами країн, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів за будь-якого впливу внутрішніх та зовнішніх чинників [4, с. 13].

Національна конкурентоспроможність – це можливість країни в умовах вільних та прозорих ринкових відносин виробляти товари й послуги, що відповідають вимогам міжнародних ринків, а також підтримувати й протягом довгого часу підвищувати реальні доходи свого населення.

Конкурентоспроможність національної економіки – це обумовлене економічними, соціальними й політичними чинниками стійке становище країни на внутрішньому й зовнішньому ринках, здатність країни виробляти товари й послуги, що відповідають міжнародним стандартам.

Підвищення конкурентоспроможності національного господарства загалом вимагає створення відповідних соціально-економічних, правових й організаційних умов, включаючи формування конкурентоспроможних систем корпоративного й державного управління. Головний показник конкурентоспроможності країни на світовому ринку – рівень ефективності використання всіх економічних ресурсів і насамперед праці.

Практика економічно розвинених країн світу свідчить, що основою сучасної конкурентоспроможності є інновації – техніко-технологічні, організаційні, структурні, інституціональні, які створюють конкурентні переваги й дозволяють країнам досягти певного суспільного розвитку. Процеси розроблення й впровадження того або іншого виду інновацій тісно

взаємозв'язані, взаємозалежні й не можуть існувати автономно. Тому головною метою економічної політики України має стати вирішення задачі підвищення її конкурентоспроможності на інноваційних основах та створення для цього відповідних умов [3].

Підвищення конкурентоспроможності національної економіки потребує створення потужної рушійної сили, яка б спрямовувала й підтримувала нарощування високоефективного експортного потенціалу. Роль цієї рушійної сили повинен відігравати інноваційно-інвестиційний процес, що постійно поєднується, синхронізується з розвитком інтеграційних та соціальних перетворень в суспільстві.

Проблема конкурентоспроможності національної економіки займає одне з визначальних місць у макроекономічній політиці розвинених країн світу. Насамперед, це пов'язано з тим, що конкурентоспроможність можна вважати основною властивістю, яка вимагається від будь-якого економічного суб'єкта незалежно від національного або міжнародного рівня його функціонування.

Конкурентоспроможність національних економік у системі світового господарства оцінюють здебільшого на основі моніторингу бізнес-клімату, рівня економічної свободи, якості та ефективності державного управління, ступеня глобалізації економіки, рівня розвитку людського потенціалу, потенціалу зовнішніх запозичень, рівня корумпованості суспільства тощо [16].

В умовах глобалізації вагомим значення набуває посилення конкурентоспроможності країни на світовому ринку. Для ефективної інтеграції національної економіки у світову, необхідно досягнути високого рівня конкурентоспроможності самої країни і окремих її суб'єктів господарювання. Підвищення конкурентоспроможності економіки та перехід на інноваційний шлях розвитку є ключовим завданням державної політики. У міжнародному торговельному та економічному просторі ключовими показниками визначення конкурентоспроможності держави виступають відповідні індикатори, що формуються на основі рейтингового оцінювання.

Для вимірювання глобальної конкурентоспроможності України як правило використовуватися загальновідомі глобальні економічні індекси, а саме: (1) індекс глобальної конкурентоспроможності; (2) індекс економічної свободи; (3) індекс легкості ведення бізнесу; (4) індекс глобалізації; (5) індекс розвитку людського потенціалу; (6) індекс сприйняття корупції.

Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) визначається з 2004 року Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ), незалежною і неприбутковою міжнародною організацією, створеною в 1971 р. в Женеві для поліпшення стану світової економіки. Індекс глобальної конкурентоспроможності також називається часто індексом зростання конкурентоспроможності або індексом інноваційної сприятливості країни Його автор, професор Колум-

бійського університету Ксав'є Сала-і-Мартін. Глобальна конкурентоспроможність оцінюється за такими параметрами: якість інституцій, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічний рівень, конкурентоспроможність компаній, розмір ринку та інноваційний потенціал. Для більшого розуміння значення цього індексу слід зрозуміти його економічну та методичну сутність. Так, всесвітній економічний форум визначає національну конкурентоспроможність як здатність країни та її інститутів забезпечувати стабільні темпи економічного зростання, які б відзначалися певною стійкістю в середньостроковій перспективі. Індекс повинен використовуватися державами, що потребують зростання власної конкурентоспроможності або намагаються зберегти відповідний її рівень, в якості певного інструменту для визначення та аналізу ключових проблем в економіці та управлінні. Важливо відмітити, що індекс глобальної конкурентоспроможності є кумулятивним показником, в якому невідповідність навіть одного з елементів призводить до погіршення комплексного значення.

Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom, IEF) встановлюється американським дослідницьким центром "Фонд спадщини" (The Heritage Foundation) з 1995 р. Експерти Фонду визначають економічну свободу як "відсутність урядового втручання або перешкод виробництву, розподілу і споживанню товарів і послуг, за винятком необхідного громадянам захисту і підтримки свободи як такої". Індекс економічної свободи базується на 10-ти індексах, які оцінюються за шкалою від 0 до 100, причому, показник 100 відповідає максимальній свободі. Ступінь свободи економіки розраховується за середнім арифметичним десяти різних показників: (1) свобода бізнесу; (2) торгівлі; (3) фінансового сектору; (4) інвестицій; (5) праці; (6) монетарної та фіскальної свободи; (7) гарантії прав власності; (8) розмір бюрократичного апарату і ступеня захисту від корупції.

Індекс легкості ведення бізнесу (Ease of doing business Index) – індикатор, що визначається Світовим банком, на основі вивчення законів і положень, що впливають на процес ведення бізнесу, в 185 країнах, із залученням фахівців у галузі юриспруденції, права, економіки, а також урядових чиновників. Індекс легкості ведення бізнесу базується лише на вивченні та квантифікації законів, постанов та правил, що стосуються ведення підприємницької діяльності. Індекс не враховує загальні умови, такі як інфраструктура, інфляція та злочинність. Загальний індекс базується на десяти внутрішніх індикаторах: (1) початок бізнесу – процедури, час, витрати та мінімальний капітал для заснування підприємства; (2) робота з дозволами на будівництво – процедури, час та витрати на будівництво складу; (3) електрифікація будівель –

процедури, час та витрати на електрифікацію новобудови; (4) реєстрація майна – процедури, час та витрати на реєстрацію комерційної нерухомості; (5) отримання кредиту – міць юридичних прав, глибина кредитної інформації; (6) захист прав інвесторів – відкритість фінансових показників, відповідальність керівництва та легкість судових позовів від інвесторів; (7) сплата податків – кількість податків, час на підготовку податкових звітів, загальний податок як частка прибутку; (8) міжнародна торгівля – кількість документів, витрати та час необхідний для експорту та імпорту; (9) забезпечення контрактів – процедури, час та витрати на примушення сплати боргу; (10) закриття підприємства – відсоток відшкодувань, час та додаткові витрати на закриття неплатоспроможної фірми.

Паралельно використовується індекс конкурентоспроможності бізнесу (Business Competitiveness Index, BCI), який визначає рівень продуктивності та ефективності компаній і галузей.

Індекс глобалізації (KOF Index of Globalization) – рейтинг країн за мірою їхніх глобальних зв'язків, інтеграції та незалежності в економічній, соціальній, технологічній, культурній, політичній та екологічній сферах. Рейтингова позиція країни визначається після з'ясування позицій країни по 24 показниках, які об'єднані у три категорії: (1) економічна глобалізація (торгівля, інвестиції, бар'єри на імпорт, середній рівень тарифів, податки на міжнародну торгівлю, обмеження рахунку); (2) соціальна глобалізація (телефонний трафік, надсилання грошей, міжнародний туризм, іноземне населення, міжнародні листи, кількість користувачів Інтернету, телебачення, торгівля газетами, кількість "Макдональдсів", торгівля книгами); (3) політична глобалізація (посольства в країні, членство в міжнародних організаціях, участь в місіях Ради безпеки ООН, міжнародні домовленості).

Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index, HDI) – індекс для порівняльної оцінки бідності, грамотності, освіти, середньої тривалості життя й інших показників країни. Індекс був розроблений у 1990 році пакистанським економістом Махбубом ель Хаком і використовується з 1993 року ООН в щорічному звіті щодо розвитку людського потенціалу. Індекс розвитку людського потенціалу є інтегральним показником, що включає три основні показники: (1) середня очікувана тривалість життя при народженні в країні; (2) рівень освіченості дорослого населення та коефіцієнт тих, хто отримує освіту у початкових, середніх і вищих навчальних закладах; (3) внутрішній валовий продукт (ВВП) країни. За оцінками індексу, країни поділяються на чотири категорії: (1) держави з дуже високим рівнем розвитку; (2) високим рівнем розвитку; (3) середнім рівнем розвитку; (4) низьким рівнем розвитку.

Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) – щорічний рейтинг країн світу, що складається організацією Transparency

International з 1995 року. Індекс базується на декількох незалежних опитуваннях, у котрих беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти, в тому числі з Азійського та Африканського банків розвитку, Світового банку та міжнародної організації Freedom House. Індекс є оцінкою від 0 (найвищий рівень корупції) до 100 (відсутність корупції).

Кожна група індексів визначає водночас ступінь захищеності економіки та рівень економічної безпеки країни. Конкурентоспроможність країни на світовому ринку залежить від: (1) високого рівня внутрішнього конкурентного середовища, лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, рівень якої залежить від кількості укладених двосторонніх угод з країнами-торговельними партнерами та участі України в роботі міжнародних і європейських організацій; (2) формування інноваційної економіки, що, в свою чергу, підвищить конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світових товарних ринках.

Для стабільного становища країни на світовому ринку необхідною умовою є підтримання економіки, соціальної політики та інфраструктури країни на високому рівні. Не зважаючи на досить вагомий природний, інтелектуальний та інноваційний потенціал, Україна не використовує свої конкурентні переваги через відсутність незалежної структури виробництва, низьку якість державного управління та прояви корупованості на вітчизняному ринку.

Таким чином, факторами конкурентоспроможного розвитку національної економіки є: орієнтація державної політики на консолідацію суб'єктів економічних відносин; ефективна реалізація економічного інструментарію державного регулювання економіки; адаптація міжнародних правових норм конкурентного права до національних умов; активізація інструментарію інноваційної політики; реалізація політики інтелектуалізації соціально-економічного розвитку, яка сьогодні є джерелом економіки знань і формує конкурентні переваги на перспективу.

Висновки. Для України визначальним чинником розвитку та підвищення конкурентоспроможності все далі стає структурно-інноваційне вдосконалення виробництва. Тому державна політика забезпечення конкурентоспроможного розвитку України має базуватися: на підтримці структурних пріоритетів, створенні рівних умов конкуренції, захисті прав власності, розвитку людського капіталу, особливо в галузі продукування та використання знань, приведення системи стандартизації у відповідність до вимог міжнародних організацій стандартизації.

Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки України в сучасних умовах перетворилась у життєво важливу проблему, оскільки від можливості країни виробляти і продавати конкурентоздатну продукцію на світових ринках залежить її здатність забезпечувати національну безпеку, реальний суверенітет, добробут та розвиток громадян. Реа-

лізація цієї стратегічної мети має відбуватися через формування інноваційної й водночас соціально орієнтованої моделі економічного розвитку, створення ефективної ринкової системи, адаптованої до викликів світових ринків через подальше якісне трансформування економічних відносин.

Конкуренція – один з найважливіших елементів ринкового механізму. Здатність економіки функціонувати у ринкових умовах об'єктивно визначає рівень її конкурентоспроможності.

Сьогодні конкурентоспроможність країни розглядається як одна з найвпливовіших концепцій економіки розвитку та практичної політики, оскільки не лише охоплює суто економічні показники, а й оцінює економічні наслідки важливих для стабільного зростання неекономічних явищ, таких, як якість політичних процесів і управління суспільством, рівень освіти, наукова база, верховенство закону, культура, системи цінностей та інформаційна інфраструктура.

В основі формування конкурентоспроможності країни лежить агрегування різних показників, отриманих експертним та аналітичним шляхом: макроекономічних показників розвитку національної економіки, показників ефективності функціонування уряду, умов для розвитку підприємництва, розвитку всіх елементів інфраструктури, ефективності зовнішньоекономічної діяльності, рівня життя населення тощо.

Міжнародний інститут менеджменту (Швейцарія) сформулював сутність конкурентоспроможності на рівні національної економіки у вигляді так званих "золотих правил": стабільне та передбачуване законодавство; гнучка структура економіки; інвестиції у традиційні та технологічні інфраструктури; стимулювання приватних заощаджень та внутрішніх інвестицій; агресивність експорту та привабливість внутрішнього ринку; якість, гнучкість та прозорість управління та адміністрування; взаємозалежність заробітної плати, продуктивності праці та податків; скорочення розриву між мінімальними та максимальними доходами, зміцнення середнього класу; інвестиції в освіту та підвищення кваліфікації; баланс переваг глобалізації економіки та національних особливостей.

Розроблення стратегії підвищення конкурентоспроможності національної економіки передбачає: (1) забезпечення позитивних структурних перетворень на інноваційній основі за рахунок випереджального розвитку високотехнологічних галузей і виробництва наукоємної, енергозберігаючої, експортноорієнтованої продукції, створення умов для гармонійного поєднання науково-технологічного й підприємницького середовища; (2) концентрацію матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів на реалізацію пріоритетів інноваційного розвитку; (3) створення інституціональних умов для інноваційної діяльності; (4) розвиток наукоємних високотехнологічних виробництв шляхом створення об'єднань вітчизняних підприємств, а також розвиток виробничої кооперації

з фірмами розвинутих країн; (5) розвиток інфраструктури інноваційної економіки (створення технопарків, бізнес-інкубаторів, кластерів підприємств); (6) стимулювання розвитку венчурного капіталу, лізингу, впровадження ефективних механізмів підтримки інноваційних проектів у сфері малого бізнесу; (7) забезпечення соціальної орієнтації структури інноваційної економіки на основі розвитку внутрішнього ринку, підвищення споживчого попиту на наукоємну продукцію, нарощування інвестицій в розвиток інтелектуального капіталу; (8) підтримку національних корпорацій, які передбачають інтеграцію в світовий науково-технологічний простір; (9) професіоналізацію ринкової, соціальної та державної діяльності, укріплення довіри між суб'єктами суспільного економічного й політичного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: Монографія / Б.В. Губський. – К.: Укрархбудінформ, 2001. – 121 с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / відп. ред. С.В. Мочерний. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000 – 864 с.
3. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави в нестабільних ринкових економічних системах / Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 1999. – 144 с.
4. Жаліло Я.А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базилюк; за ред. Я.А. Жаліло. – К.: КНІСД, 2005. – 388 с.
5. Кваснюк Б. Конкурентоспроможність національної економіки / За ред. д-ра екон. наук Б.С. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.
6. Концепція економічної безпеки України / Ін-т економічного прогнозування; кер. проекту Гесць В.М. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
7. Крючкова І.В. Конкурентоспроможність економіки України / за ред. І.В. Крючкової. – К.: Основа, 2007. – 488 с.
8. Лагутін В.Д. Конкурентоспроможність національної економіки / В.Д. Лагутін, В.А. Романенко, Ю.М. Уманців; за ред. В.Д. Лагутіна. – К.: Київ нац. торг. екон. ун-т, 2011. – 296 с.
9. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.
10. Новікова О.Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення. Монографія / О.Ф. Новікова, Р.В. Покотиленко // НАН України, Ін-т Економіки та промисловості. – Донецьк, 2006. – 408 с.
11. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: Монографія / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
12. Предборський В.А. Економічна безпека держави: Монографія / В.А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 391 с.
13. Система економічної безпеки держави / Під заг. ред. Сухорукова А.І. / НІПМБ при РНБОУ. – К.: ВД "Стилос", 2009. – 685 с.
14. Шевченко Л.С. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха. – Х.: Право, 2009. – 310 с.
15. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
16. Шнипко О.С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації / О. С. Шнипко. – К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2009. – 456 с.